

*Купіна Л. Ф.
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри галузевих юридичних дисциплін
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (м. Київ)*

СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВА

Право, як регулятор суспільних відносин, існує для забезпечення їх оптимального рівня та балансу прав, інтересів та обов'язків учасників цих суспільних відносин. Виходячи з такої соціальної зумовленості права необхідно говорити про те, що одним з найважливіших аспектів дослідження права є оцінка його ефективності.

За загальним правилом під ефективністю права розуміють співвідношення результатів, які були досягнуті внаслідок застосування правових норм, та тих цілей, які були поставлені законодавцем при прийнятті тої чи іншої норми права. Тобто, ефективність норм права на думку ряду авторів [4, с. 22], визначається тим, на скільки реалізація правової норми сприяє досягненню цілі, поставленої перед правовим регулюванням тих чи інших правовідносин. Таким чином, ціль, задля досягнення якої була прийнята правова норма, визнається критерієм ефективності правової норми.

Виступаючи в якості регулятора суспільних відносин, будь-яка правова норма покликана, перш за все, забезпечити певну поведінку людей. В той же час, забезпечення такої поведінки не є самоціллю. Це – засіб для досягнення більш глибоких соціальних цілей, які мають суспільно-значимий сенс. Звичайно, масове відхилення реальної поведінки людей від поведінки, яка визначена правовою нормою як правомірна, виключає її ефективність, адже режим законності – одна з найважливіших умов соціальної ефективності правового регулювання. Однак, неможливо не відмітити, що забезпечення бажаної поведінки тих осіб, яким відповідна норма була адресована, не завжди гарантує досягнення більш віддаленої соціальної цілі, яка переслідується законодавцем.

Таким чином, ефективність правових норм характеризується відповідністю поведінки адресатів правової норми тій поведінці, яка вказана в правовій нормі. Саме така ефективність є юридичною, яка тісно пов'язана, із соціальною ефективністю правової норми, яка характеризується не самою правомірною поведінкою її результатів, а більш віддаленою соціальною ціллю, що знаходиться поза безпосередньою сферою правового регулювання. Важко сперечатись, при цьому, з висновком про те, що вирішальним в практичному застосуванні є визначення саме соціальної ефективності правових норм [4, с. 48-49]. Зазначимо, що суб'єкти правозастосовної практики не завжди мають можливість ознайомлюватися із правовим регулюванням своєї діяльності, подекуди діють абсолютно інтуїтивно, виходячи із загальноприйнятих норм суспільного характеру з метою досягнення потрібного їм результату, тому переваги соціальної ефективності норм права очевидні.

Як відзначає Н. П. Осипова, якщо брати діяльнісні аспекти буття соціальної ефективності права, то ця ефективність є не чим іншим, як соціальними функціями права в дії. Зв'язок соціальної ефективності права з реалізацією його функцій здійснюється декількома шляхами. По-перше, шляхом легітимації тих соціально-економічних, соціально-політичних та духовних аспектів життя, що потребують правового регулювання. Цей шлях є особливо актуальним у сучасних умовах соціально-економічних і соціально-політичних трансформацій суспільства. По-друге, через фіксацію соціальних механізмів впливу права на соціальні інтереси та суспільну поведінку людей; забезпечення такого зв'язку соціальної ефективності права з функціями права є передумовою вибору ефективних засобів впливу права на соціальну дійсність. По-третє, шляхом використання поняття соціальної ефективності права для вияву, через аналіз соціальних наслідків дії права, рівня реальності самого права як регулятивного інституту [3, с. 65].

В літературі [1, с. 13] слушно відзначається, що дослідження соціальної ефективності права тісно пов'язане з вивченням його соціальної зумовленості. Якщо та чи інша норма права не викликана вимогами життя, навряд чи можна розраховувати на те, що її запровадження дасть бажаний результат. Норма права, створена на основі суб'єктивної, неадекватної оцінки суспільних відносин, може призвести до наслідків, які викличуть соціально-політичну напругу і значно спотворять зміст самої норми, чому немало свідчень є зараз, у нашому суспільному житті. Подальший успішний розвиток суспільства можливий тільки на основі підтримання певного рівня його впорядкованості, забезпечення максимально можливої стабільності і стійкості, тобто створення умов для нормального функціонування суспільного організму.

Дослідження соціальної ефективності законодавства має своїм предметом певні суспільні відносини у сфері створення і застосування правових норм. Дане дослідження повинно аналізувати взаємозв'язок конкретних правових норм, правових відносин і фактичних суспільних відносин. Цей зв'язок багатогранний, але в ньому можна виділити основні елементи. Так, треба з'ясувати походження правових норм. Правові норми, які виникають на базі фактичних відносин, відображають їх у перетвореному залежно від волі законодавця вигляді, з урахуванням тенденцій суспільного розвитку, інтересів, потреб і завдань громадянського суспільства та держави. Наскільки правильно правові норми відображають вимоги життя, реальний стан речей, сприяють дальшому розвитку фактичних суспільних відносин, закріплюють саме ті відносини, які повинні бути закріплені, – усі ці питання сфокусовані у проблемі соціальної зумовленості правових норм і правовідносин, а отже, соціальної ефективності законодавства. У громадянському суспільстві право повинно точно відображати соціальні інтереси, потреби, соціальні цінності, яким віддають перевагу великі і малі соціуми і окремі члени суспільства. Можна стверджувати, що існує своєрідна ієрархія цих цінностей: одні з них оцінюються вище,

інші – нижче. І право повинно це точно встановлювати, враховувати, використовувати для ефективного регулювання суспільних відносин [2, с. 32].

Аналіз соціальної ефективності законодавства не може обійтися без дослідження процесу формування нових підходів до праворозуміння. Один з важливих аспектів цієї проблеми – престиж права у суспільстві. Престиж права – це повага до правової системи з боку громадянського суспільства. Залежність тут взаємна. Система права, що створює реальні гарантії для розвитку особи, захисту її свобод та інтересів, забезпечує собі найбільш повне визнання і позитивну підтримку з боку суспільної думки. Своєю чергою, висока оцінка громадянами чинних законів, діяльності правоохоронних та інших правозастосовчих органів створює сприятливі умови для свідомого дотримання нормативних приписів, розвитку суспільних відносин і формування відчуття впевненості у стабільності правопорядку. Тобто ступінь суспільного престижу права прямо пропорційний ступеневі його оцінки суспільною думкою. Саме так забезпечується відповідність цілей законодавця інтересам суспільства [2, с. 33].

Таким чином, соціальна ефективність права є ключовим показником при дослідженні ефективності права в цілому, оскільки, відображає глибинну суть права – не як сукупності правових норм, інститутів та галузей права, а як системи правил поведінки, які є основоположними в існуванні того чи іншого суспільства.

Соціальна ефективність права не зводиться до забезпечення правомірної поведінки в суспільстві (що, в свою чергу, є ключовим при визначенні юридичної ефективності права).

Соціальна ефективність права характеризує більш глибокі зв'язки між учасниками суспільних відносин та правом, як регулятором таких відносин, і дозволяє відповісти на запитання, яку роль відіграє право та закон в суспільстві, яким чином законодавство впливає на формування правової свідомості, наскільки високий престиж права в суспільстві на конкретному етапі його розвитку та наскільки за допомогою правового регулювання досягаються ті загальні соціальні цілі, які стоять перед правом та відображаються в більш конкретизованих цілях нормативно-правових актів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Законодавство: проблеми ефективності / В. Б. Авер'янов, С. В. Бобровник, В. В. Головченко та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. Корещького. – Київ : Наук. думка, 1995. – 229 с.
2. Матвеева Ю. І. Соціальна ефективність правових норм [Електронний ресурс] / Ю. І. Матвеева // Наукові записки. – Т. 53. Юридичні науки. – 2006. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7107/Matvieieva_Sotsialna_efektyvnist_p_ravovykh_norm.pdf
3. *Осипова Н. П.* Соціальна ефективність права: онтологічні проблеми [Електронний ресурс] / Н. П. Осипова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Вип. 9, 2005. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2491/1/Osyrova_63.pdf
4. Эффективность правовых норм / В. Н. Кудрявцев, В. И. Никитинский, И. С. Самощенко, В. В. Глазырин. – Москва : Юрид. лит., 1980. – 280 с.